

VALBO KYRKA

Antikvarisk medverkan vid exteriör restaurering av lanternin, tornhuv
och långhustak

Valbo kyrka
Valbo socken
Gävle kommun
Gävleborgs län
2024-2025

Ulrika Olsson

Slutrapport
Lst dnr: 10399-2022
Tillstånd enligt Kulturmiljölagen
Beställare: Valbo-Hedesunda pastorat

Valbo kyrka

Antikvarisk medverkan vid exteriör restaurering av lanternin, tornhuv och
långhustak

Valbo kyrka
Valbo socken
Gävle kommun
Gävleborgs län
2024–2025

Rapport 2026:09
Ulrika Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg
Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2026

Omslagsbild: Tornet sett från söder. Foto: Ulrika Olsson, 2025-07-03.

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC-BY, undantag kartmaterialet:

© Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281–3181

Print: Trycktrean

Innehållsförteckning

Tekniska och administrativa uppgifter	5
Sammanfattning	6
Antikvarisk slutbedömning.....	7
Karta	7
Lagskydd	7
Historik och beskrivning.....	7
Orsaker till åtgärd.....	9
Utförda arbeten på torn och lanternin	12
Sammanfattning av utförda arbeten på torn och lanternin	12
Tornkors med underliggande klot.....	13
Tornkorsets plätinklädnad/fot	14
Timmerarbeten i lanterninen	15
Lanterninhuvens plättäckning	15
Lanterninens fasad och profilerade takfot.....	17
Skyddsräcke i trä framför svarta plåtluckor i lanterninen	19
Svarta plåtluckor i lanterninen.....	20
Ventilationshål i lanterninväggens hörn.....	20
Lanterninens sockel	20
Tornhuvens plättäckning	22
Ornament på klockkuporna, inklusive dess trästommar	23
Urtavlor	24
Lagning och målning av träpanel i anslutning till urtavlor	25
Renovering av fyra små fönsterbågar	26
Tornhuvens taklist med fotränna.....	26
Lagningar och målning av tornets profilerade trälist.....	27
Placering av befintliga vattkupor.....	28
Åskledare	29
Utförda arbeten på långhusets tak	29
Nockräcke på långhusets norra takfall	29
Tacklucka på långhusets norra takfall.....	31
Pinnstege mellan tackluckan och nockräcket.....	31
Lagningar av mindre håligheter på långhusets norra takfall.....	31
Äldre takstege på det norra takfallet.....	31
Invändig stege till tackluckan.....	32
Avvikelser från beslut.....	33
Antikvariska iakttagelser.....	33
Timmerlagningar i lanterninen	33
Två tackluckor på det södra takfallet.....	33
Källor	34

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	10399–2022
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2022-12-05
Länsmuseets diarienummer:	2025–209/312
Projekttid:	april 2024-augusti 2025
Platsbesök:	2024-05-15 2024-06-03 2024-07-05 2024-08-21 2024-09-06 - förbesiktning 2024-11-15 2025-04-24 2025-05-27 2025-06-11 - slutbesiktning torn 2025-07-03 - slutbesiktning långhus
Beställare:	Valbo-Hedesunda pastorat

Medverkande firmor och konsulter

Generalentreprenad	Franzéns Plåt, Gävle
Ställning:	ABAB Sverige AB
Timmer:	Daniel Åkerman, Gamla Trähus, Färila
Trälagningar och fönsterrenovering:	Emil Sedvall, Sedvalls Snickeri AB, Gävle
Målning och förgyllning:	Kaj Halminen, Gästrike Färgverkstad, Sandviken
Projektledning:	Per-Erik Knapp, Structor Projektledning, Uppland AB
Antikvarisk medverkande:	Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg
Besiktningsman plåt:	Mats Jonaeson, Jonæsa Consulting, Bergsjö

Arbetsbeskrivning

Valbo kyrka Valbo- Hedesunda Pastorat

Gävleborgs län – Arbetsbeskrivning, restaurering av lanterner, tornbuv och långhus, plåtarbeten mm.

Plåtkonsult Hans-Erik Olsson, 2022-11-22

Dokumentationsmaterialet förvaras i läns museets arkiv.

Sammanfattning

Renoveringen av Valbo kyrkas tornhuv, lanternin och till viss del även av långhusets tak har pågått mellan april 2024 – augusti 2025. Projektet har inneburit att lanterninen och tornhuv på Valbo kyrka har restaurerats samt att taksäkerheten har förbättrats på långhusets norra takfall. Restaureringen har rymt ny täckning med kopparplåt på torn- och lanterninhuv. I samband med arbetena togs takluckan på lanterninhuv bort. Lanterninens träväggar, inklusive dess profilerade taklist, har plåtklätts med vit plåt i ett utförande som efterliknar den gamla träpanelen. Klockkuporna har belagts med ny kopparplåt. Ornamenten på klockkuporna har demonterats och renoverats på verkstad. Två stommar till ornamenten som pryder klockkuporna var rötskadade och behövde nyttillverkas innan delarna skulle renoveras med ny plåt och förgyllning. Siffror, punkter och visare på urtavlor har förgyllts. Tornets kors har förgyllts. Träräckena framför lanterninens luckor har målats. Långhustaket har försetts med ett nockkräcke på det norra takfallet. Nockkräcket nås via en nyttillkommen taklucka på det norra takfallet. En gammal takstege på långhustakets norra sida har demonterats och kasserats. I samband med arbetena med korset och tornhuv uppdagades rötskador i den underliggande timmerkonstruktionen. Skadorna kunde skyndsamt åtgärdas genom delvis byte av virke.

Arbetena har till största del följt *Valbo kyrka Valbo-Hedesunda Pastorat Gävleborgs län - Arbetsbeskrivning, restaurering av lanternin, tornhuv och långhus, plåtarbeten mm* framtaget av Plåtkonsult Hans-Erik Olsson, daterad 2022-11-22. Läns museet Gävleborg har genom byggnadsantikvarie Ulrika Olsson varit anlitad för den antikvariska medverkan. Per-Erik Knapp, Structor Projektledning, hade rollen som projektledare.

Generalentreprenad: Franzens Plåt, Gävle

Ställning: ABAB Sverige AB

Timmer: Daniel Åkerman, Gamla Trähus Färila

Trälagning och fönsterrenovering: Emil Sedvall, Sedvall Snickeri AB, Gävle

Målning och förgyllning: Kaj Halminen, Gästrik Färgverkstad, Sandviken

Besiktningssman för plåt: Mats Jonaeson, Jonæsa Consulting, Bergsjö

Enligt den ursprungliga tidplanen skulle arbetena med tornet och långhuset ha varit färdigställda under september månad år 2024. På grund av brister i ställningen och dess hiss, stängde Arbetsmiljöverket arbetsplatsen vid två tillfällen. Under två tämligen långa perioder låg alla arbeten nere. Bristerna åtgärdades av den anlitate ställningsfirman ABAB Sverige AB. Tack vare den milda vintern 2024–2025 kunde arbetena efter den andra nedstängningen återupptas i början av mars månad år 2025 och därefter löpte arbetena på utan komplikationer.

Startmöte för projektet hölls 2024-04-18 och därefter har det hållits 13 protokollförda byggmöten och tre besiktningar med besiktningssman, varav det sista byggmötet med slutbesiktning skedde 2025-07-03.

Antikvarisk slutbedömning

Arbetena i projektet med Valbo kyrkas torn och lanternin samt långhustaket är till största del utförda enligt handling och i enlighet med länsstyrelsens beslut. Åtgärder som har tillkommit har stämts av med plåtkonsult Hans-Erik Olsson och Länsstyrelsen Gävleborg.

Arbetena är godkända ur antikvarisk synpunkt.

Karta

Figur 1. Valbo kyrka är inringad. Karta ur Digitala Planarkivet Gävle.

Lagskydd

Valbo kyrka omfattas av bestämmelserna i Kulturmiljölagens fjärde kapitel.

Historik och beskrivning

Valbo kyrka är uppförd av natursten och fasaderna är putsade, i det närmaste slammade, och avfärgade i en gulgrå kulör. Det branta sadeltaket är belagt med skivfalsad kopparplåt. Långhusets rundbågiga fönsterbågar är högresta och målade i en grön ton. Tornet är murat upp till den profilerade listan som är i trä. Däröver sträcker sig tornhuven som rymmer klockplanet. Ovanför detta utrymme avslutas tornet med lanterninen på

vilket det förgyllda korset avslutar tornet. Tornhuv och lanternin har en timmerstomme och fasaderna är klädda med träpanel.

I äldre tid var Valbo en centralbygd för Gästrikland och det var därför naturligt att en av landskapets första kyrkor byggdes där. Den första stenkyrkan uppfördes troligen under 1100-talet. Kyrkan revs sannolikt i det närmaste helt då en ny större kyrka, med två travéer i långhuset samt ett rakt avslutat kor, uppfördes under i slutet av 1200-talet eller början av 1300-talet och det är denna kyrka som utgör grunden för dagens kyrka. Vid mitten av 1400-talet slogs valv i långhuset och koret, vilka dekorerades med målningar. Under 1500-talet byggdes ett vapenhus vid ingången på kyrkans södra sida och under 1730-talet tillkom sakristian vid korets norra vägg. Kyrkans nuvarande planform tillkom i samband med att tornet uppfördes under åren 1775–1777. Tornet byggdes troligen efter ritningar av Olof Tempelman och under ledning av murarmästare Daniel Lundqvist. När tornet var färdigt revs den äldre klockstapeln. Vid den inre renoveringen år 1889 tillkom en ny öppen bänkinredning, liksom ett nytt läktarskrank, ett nytt altare med altarring och ett nytt målat korfönster. I samma skede målades korvalvet om i blått med gula stjärnor. I samband med renoveringen revs det södra vapenhuset. 1923 belades torntaket med kopparplåt.

Nästa stora renovering av kyrkan skedde under 1950-talet. Under detta projekt byttes långhusets tegeltak ut mot en koppartäckning och kyrkans murar skruvades ihop med dragjärn. Invändigt renoverades kyrkan efter ritningar av arkitekt Einar Lundberg. Vid renoveringen utfördes en arkeologisk undersökning i koret. Under golvet påträffades resterna av den äldsta stenkyrkans grundläggning. Lämningarna avslöjade att den äldsta kyrkan varit betydligt mindre än dagens kyrka. Det är vid den här renoveringen delar av det medeltida muralmaleriet tas fram och som gravhällarna nedanför korttrappan tillkommer, liksom den nuvarande slutna bänkinredningen och altarringen.

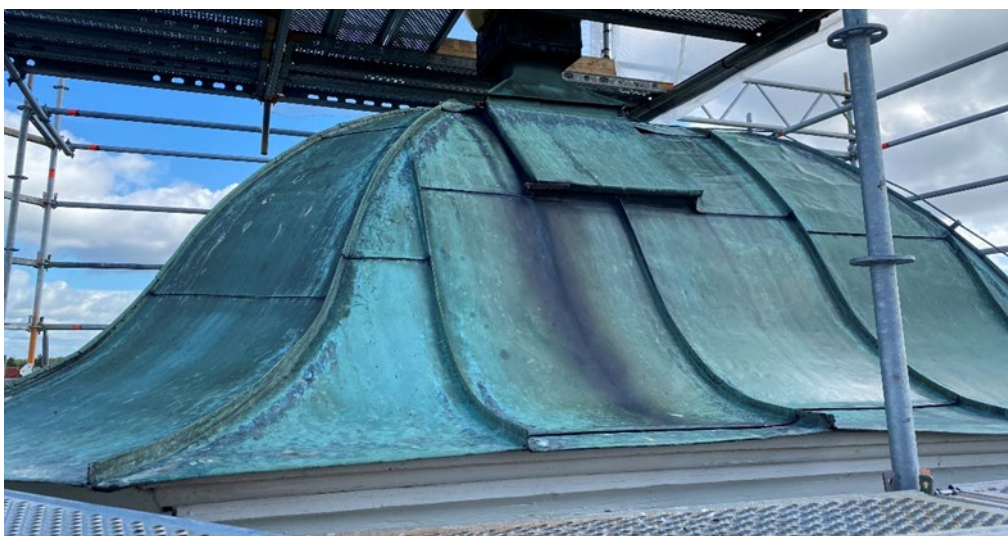
Tornet renoverades senast år 2012. Detta projekt omfattade timmer- och trälagningar. Vissa plåtarbeten gjordes i lanternindelen på plan 7. De små sidoluckorna i trä byttes ut till nya i plåt. Vid de stora luckornas nederkant tillkom plåtbleck för att leda ut regnvattnet från öppningens nederkant. Tornhuvens och lanterninens träpanel och fönster målades. Trälagningar utfördes vid klockkuporna och därefter försågs de med ny beslagning i kopparplåt. Nya stommar till klockspirorna tillverkades och dessa kläddes med kopparplåt. I samband med dessa arbeten renoverades också samtliga fönster i tornet, långhuset, koret och sakristian. Detta projekt finns avrapporterat i slutbesiktningsprotokoll från Läns museet Gävleborg, dnr: 952/312, 2012-11-15.

Figur 2. Målning i museets samling som avbildar Valbo kyrka under 1800-talets senare del. Kyrkan har vid tiden kvar vapenhuset mot söder, vilket revs 1889. Målningen som saknar signering, är utförd på masonit, vilket vittnar om att målningen är utförd efter 1930, då detta material introducerades i Sverige. Identifikationsnummer: XLM.20406.

Orsaker till åtgärd

Trots de arbeten som utfördes på tornet och lanterninen år 2012 har problemen med indrivande vatten fortsatt. Den snart 100-åriga plåttäckningen hade över lag brister främst vad gällde tätheten. Problemen med otäta ytskikt fanns även i lanterninen, där de panelklädda väggarna inte längre stod emot regn och snö på ett fullgott vis. Förgylla delar var i behov av omförgyllning. Långhusets taksäkerhet var ålderstigen. Tidigt i projektet upptäcktes rötskador i timmerstommen under lanterninhuvens.

Figur 3. Lanterninhuvens plåttäckning och taklucka innan påbörjade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, 2024-07-05.

Figur 4 och figur 5. Plättäckningen på tornbuven innan påbörjade arbeten. En av klockornamenten innan påbörjade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, 2024-06-03.

Figur 6 och figur 7. Ristningar i kopparplåten, förmodligen från omläggningen år 1923. Till höger tornkorset som var i behov av omförgyllning. Utefter korset är åskledaren monterad. Foto: Ulrika Olsson, 2024-06-03.

Figur 8. Lanterninens träpanel stod inte längre emot kraftiga regnoväder. Vatten trängde in genom mellanrum i träpanelen. Foto: Ulrika Olsson, 2024-06-03.

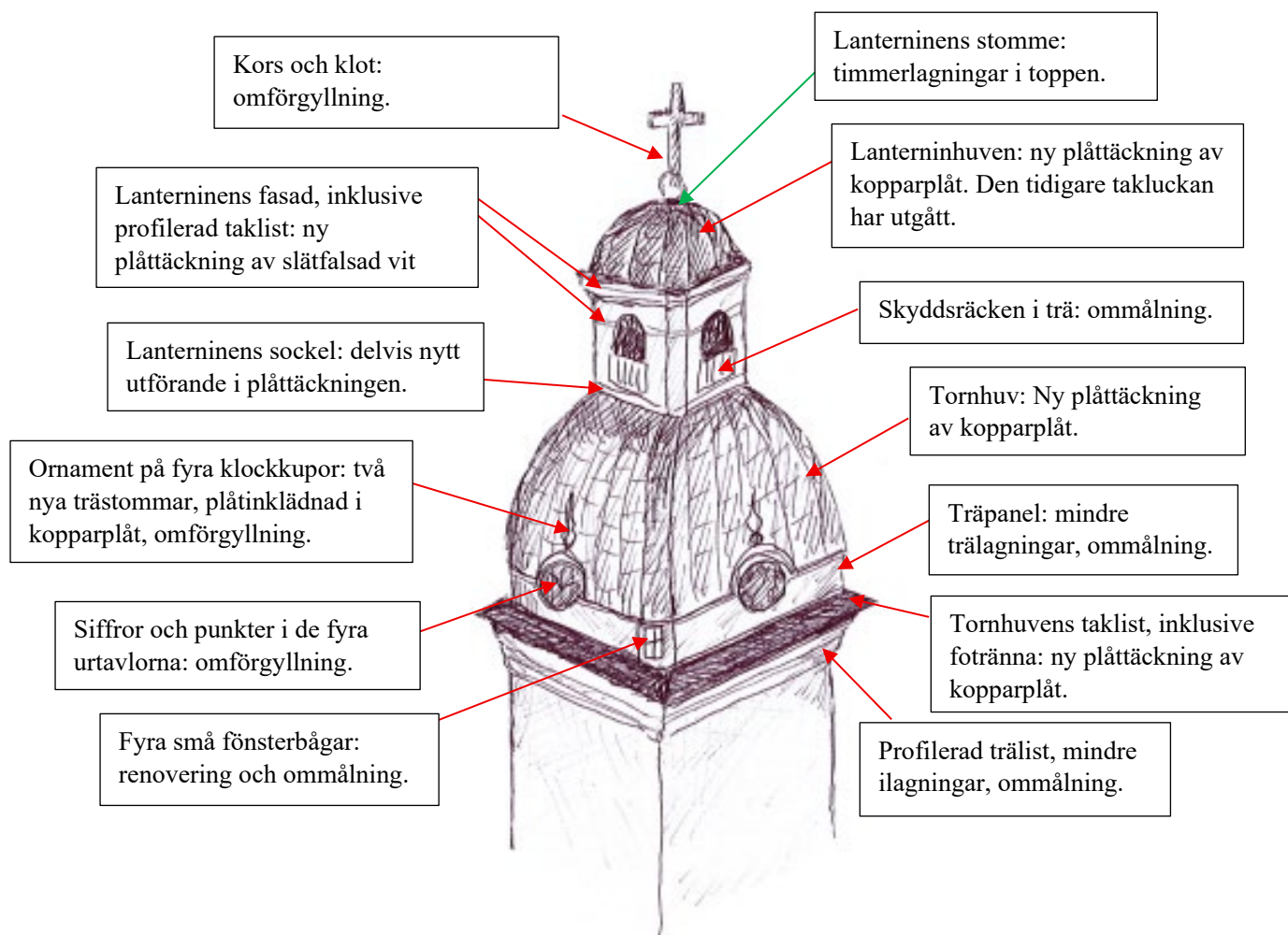

Figur 9. Långhusets tak sett från tornet innan påbörjade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, 2025-04-24.

Utförda arbeten på torn och lanternin

Sammanfattning av utförda arbeten på torn och lanternin

För närmare teknisk beskrivning hänvisas till *Valbo kyrka Valbo-Hedesunda Pastorat Gävleborgs län - Arbetsbeskrivning, restaurering av lanternin, tornhuv och långhus, plåtarbeten mm*, Hans-Erik Olsson, 2022-11-22. Två skisser som Hans-Erik Olsson upprättade under projektets gång är bilagda i rapporten.

Figur 10. Sammanfattning rörande samtliga utförda arbeten på tornhuv och lanterninen. I rutorna redovisas både sådana åtgärder som ligger med i handlingar och beslut och sådana åtgärder som tillkom under projektiden. Skissen är ej skalenlig. Skiss av Ulrika Olsson.

Tornkors med underliggande klot

Det förgyllda korset med underliggande klot har omförgyllts på plats, bakom väl försluten byggväv. Delarna har rengjorts och skrapats ner till fast underlag, varefter de blev primade med Isotrol rostskyddsfärg. Därefter är de målade med två lager linoljefärg från Engwall o Claesson i ljusgul kulör, NCS S0540-Y20R. Ytorna har målats med guldgrund från Charbonelle som efter 12 timmar belagts med ett första lager bladguld. Ytterligare en målning med guldgrund har utförts innan det sista lagret bladguld har applicerats. Korsets topp och armar har försetts med fågelpinnar. Utförandet enligt handlingarna visade sig dock bristfälligt då fåglar fortfarande hade ytor att sitta på, med fågelträck som följd. Pinnarna togs bort och nya monterades i två rader. Demonteringen innebar mindre håligheter, vilka lagades i av Kaj Halminen. Fågelträcket togs bort och ytorna åtgärdades, även detta arbete utfördes av Halminen.

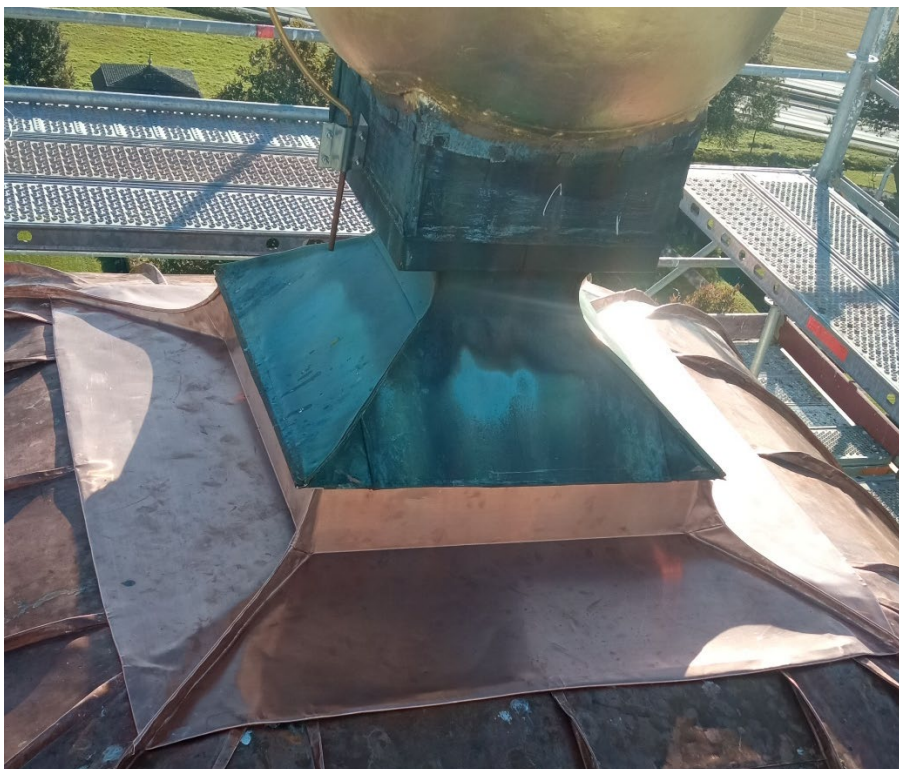
*Figur 11. Tornkorset med underliggande klot har omförgyllts inom detta projekt. Nya fågelpiggas är monterade på korsarmarna och på korsets topp.
Foto: Ulrika Olsson, 2024-08-21.*

Tornkorsets plåtinklädnad/fot

Plåtinklädnaden kring korsets fot är lämnad utan åtgärd. Dock har plåten lättats en aning i underkant så att underlagsduken från lanterninhuven kunde dras upp. Den gamla plåten i tornkorsets fot är hopfalsad med lanterninhuvens nya plåt.

Figur 12. Under pågående arbeten med plåtläggning på lanterninhuven. Underlagspappen är uppdragen mot tornkorsets fot. Foto: Mats Jonaeson, 2024-09-06.

Figur 13. Det färdiga utförandet i mötet mellan befintlig plåt på korsets fot och ny plåt på lanterninhuven. Foto: Franzéns Plåt, september 2024.

Timmerarbeten i lanterninen

I samband med att plåten började rivas av på lanterninhuven upptäcktes rötskador i timmerstommen direkt under lanternintoppen. De rötskadade delarna har lagats i med nytt virke av timmerman Daniel Åkerman.

Figur 14. Timmerlagningar under lanterninhuvens topp. Foto: Daniel Åkerman, 2024-08-21.

Lanterninhuvens plåttäckning

Den gamla koppartäckningen på lanterninhuven revs bort. Mindre ytor med rötskador har lagats i takpanelen. Öppningen för den tidigare takluckan har byggts igen. För att utjämna det ojämna underlaget kläddes ytorna först med perforerad oljehärdad masonit. Ytorna har klätts med T-ROOF EPIC, underlagsduk, fabrikat TECCA. Ny plåttäckning är utförd med kopparplåt, 0,6 mm, i utgångsformat 500 x 730 mm, dubbelfalsat utförande. Färdig skivbredd är 420 mm och tvärfalsarna är förskjutna med högst 100 mm, vilket gör att tvärfalsarna uppfattas ligga i en horisontell linje.

Figur 15. Under pågående arbeten med plåtläggning på lanterninbuven. Notera att plätinklädnaden kring tornkorsets fot har behållits. Foto: Ulrika Olsson, 2024-08-21.

Figur 16. Vid slutbesiktningen av lanterninbuvens plåtläggning samt förgyllning av korset. Arbetena var inte färdigställda. Notera att tornkorsets plåt och lanterninbuvens plåt ännu inte är ihopfalsade. På fotot syns besiktningsman Mats Jonaeson och projektledaren Per-Erik Knapp. Foto: Ulrika Olsson, 2024-09-06.

Lanterninens fasad och profilerade takfot

Den ursprungliga träfasaden, inklusive dess takfot, har klätts med plåt med slättäckning. Plåten är av fabrikat Lindab Green Coat PLX i kulör NCS S 1001-G50Y, antikvit. De skivtäckta ytorna upplevs på håll som panelklädda ytor. Den profilerade takfoten har även den klätts in med plåt. I arbetshandlingen finns en skiss på utförandet, se figur 10. Droppkanterna utgick dock, en avvikelse som stämdes av med Hans-Erik Olsson.

Figur 17. Lanterninens fasad har klätts med plåt, liksom dess båda profilerade lister, en på fasaden och en vid takfoten. Foto: Ulrika Olsson, 2024-08-21.

Figur 18. Lanterninens träpanel har klätts in i slättäckt plåt i ett utförande som ligger nära den tidigare träfasaden. Notera även de nyrenoverade skyddsräckena och den nya utformningen på ventilationsbålen i lanterninväggen. Luckorna är ännu inte ommålade. Foto: Ulrika Olsson, 2024-11-15.

Figur 19. Lanterninens träpanel har klätts in i slättäckt plåt i ett utförande som ligger nära den tidigare träfasaden. Notera även de nyrenoverade träräckena och den nya utformningen på ventilationshålen i lanterninväggen. Luckorna är ännu inte ommålade. Foto: Ulrika Olsson, 2025-04-24.

Skyddsräcke i trä framför svarta plåtluckor i lanterninen

Inför arbetet med lanterninens fasad demonterades de fyra skyddsräckena i trä som sitter framför plåtluckorna. Räckena åtgärdades uppe på ställningsplanet eftersom de var för tunga att flytta på. Skrapning utfördes till fast underlag. Räckena har målats med tre lager linoljefärg från Engwall o Claesson i kulör NCS: S0700, bruten vit.

Figur 20. Skyddsräckena i trä har renoverats på ställningen. Här väntar de på att återmonteras framför lanterninluckorna. Foto: Ulrika Olsson, 2024-08-21.

Svarta plåtluckor i lanterninen

Denna åtgärd låg inte med i handlingarna men då ställningen var rest och vissa andra arbeten skulle utföras av en målare, fattades beslut om att renovera de fyra plåtluckorna i lanterninen. Ytorna har skrapats rena till fast underlag. Rostskyddsmålning är utförd med järnmönja. Luckorna har målats två lager linoljefärg från Engwall o Claesson i kulör, NCS: S 8500N, svart.

Ventilationshål i lanterninväggens hörn

De fyra ventilationsluckorna i lanterninens nedre del har nyttillverkats. De nya ventilationsöppningarna är utförda med runda vita gjutna jalusigaller av aluminium, som invändigt har anslutits till spirorör med en 90-gradig rörböj uppåt. I dess ände sitter tallriksventiler som kan reglera luftmängden.

Lanterninens sockel

Den öppna spalten som tidigare fanns bakom lanterninens sockel mot tornhuven har kompletterats med delvis en ny stomme och därefter nytt utförande på plåttäckningen, så att sockeln nu har blivit tät mot takkupan. Utförandet finns beskrivet i arbetshandlingen, bild 14 och principskiss 15.

Figur 21. Besiktningsman Mats Jonaeson inspekterar lanterninens sockel vid besiktningen 2025-04-24. Foto: Ulrika Olsson.

Figur 22. Lanterninens sockel efter avslutade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, 2024-04-24.

Tornhuvens plåttäckning

Den gamla koppartäckningen på tornhuvens har rivits och mindre ytor med rötskador i takpanelen har lagats. För att utjämna det ojämna underlaget kläddes ytorna först med perforerad oljehärdad masonit. Därefter täcktes ytorna med T-ROOF EPIC, underlagsduk. Ny plåttäckning är utförd med kopparplåt, 0,6 mm, i utgångsformat 500 x 730 mm, dubbelfalsat utförande. Färdig skivbredd är 420 mm och tvärfalsarna är förskjutna med högst 100 mm, vilket gör att tvärfalsarna uppfattas ligga i en horisontell linje.

Figur 23. Tornhuvens har klänts med ny koppertäckning. Foto: Ulrika Olsson, 2025-06-11.

Ornament på klockkuporna, inklusive dess trästommar

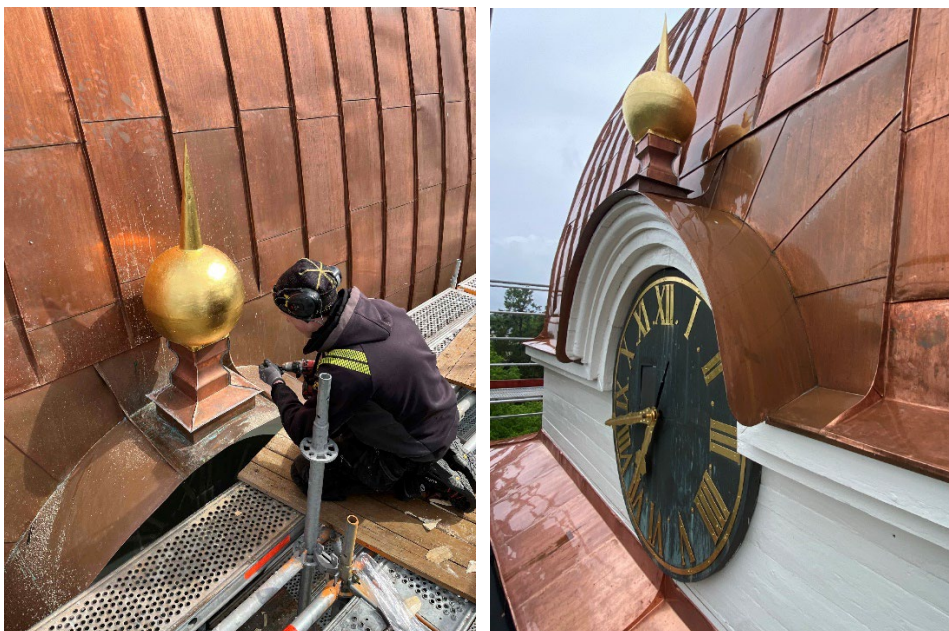
Då ornamenten demonterades för att flyttas till verkstad för omförgyllning, upptäcktes kraftiga rötskador i två av ornamentens stommar. Rötskadorna var inte kända sedan tidigare. Orsaken till dessa skador var en tidigare felaktig plåtintäckning av stommarna, enligt Franzéns Plåt.

Sedvall snickeri tillverkade två nya stommar med de gamla som förlaga. Ornamentens förgyllda delar har åtgärdats på verkstad. Bucklor i kloten och skador i de ovanliggande spirorna har slagits ut. Delarna har rengjorts och skrapats ner till fast underlag varefter de blev primade med Isotrol rostskyddsfärg. Därefter är de målade med två lager linoljefärg från Engwall o Claesson i ljusgul kulör, NCS S0540-Y20R. Ytorna har därefter målats med guldgrund från Charbonelle som efter 12 timmar belagts med ett första lager bladguld. Ytterligare en målning med guldgrund har utförts innan det sista lagret bladguld applicerades.

Inför att ornamentens nedre del skulle kläs med ny kopparplåt gjordes en liten justering i formen. Bakre delen på sockeln kapades lite så att ett större utrymme skapades mellan sockeln och den bakomliggande väggen. Ornamentens stommar möter inte längre underlaget utan har höjts upp omkring 4 centimeter genom en skruv och en platta. Åtgärden kommunicerades med Plåtkonsult Hans-Erik Olsson som översände en skiss på hur stommarna skulle monteras och plåtbeklädas.

Figur 24 och figur 25. Under pågående arbeten med återmontering av ornamenten. Två av trästommarna har nytillverkats med de gamla stommarna som förlaga. Foto: Franzéns Plåt, sommaren 2025.

Figur 26 och figur 27. Ornamenten på klockkuporna har renoverats. Till två av dem har nya trästommar tillverkats. Ornamenten är förgyllda. Foto till vänster: Franzéns Plåt, sommar 2025, foto till höger: Ulrika Olsson, 2025-06-11.

Urtavlor

Urtavlornas siffror, punkter och visare har omförgyllts. Inför dessa arbeten demonterades delarna och omförgyllningen har utförts på verkstad. Delarna har rengjorts och skrapats ner till fast underlag. Delarna är primade med Isotrol rostskyddsfärg. Därefter är de målade med två lager linoljefärg från Engwall o Claesson i ljusgul kulör, NCS S0540-Y20R. Ytorna har därefter målats med guldgrund från Charbonelle som efter 12 timmar belagts med ett första lager bladguld. Ytterligare en målning med guldgrund har utförts innan det sista lagret bladguld har applicerats. De gamla mässingsskruvarna som siffrorna var fastskruvade med var uttjänta och har bytts till nya stjärnskruvar i mässing. Bytet från spårskruv till stjärnskruv motiverades med att det var mindre risk att skada siffrornas förgyllning med stjärnskruv vid monteringen. Avvikelsen stämdes av med länsstyrelsen som lämnade sitt godkännande. De förgyllda delarna återmonterades av plåtslagarna, mindre bättringar utfördes därefter av Kaj Halminen.

Figur 28. Siffror, punkter och visare har omförgyllts inne på verkstad. Foto: Ulrika Olsson, 2025-06-11.

Lagning och målning av träpanel i anslutning till urtavlor

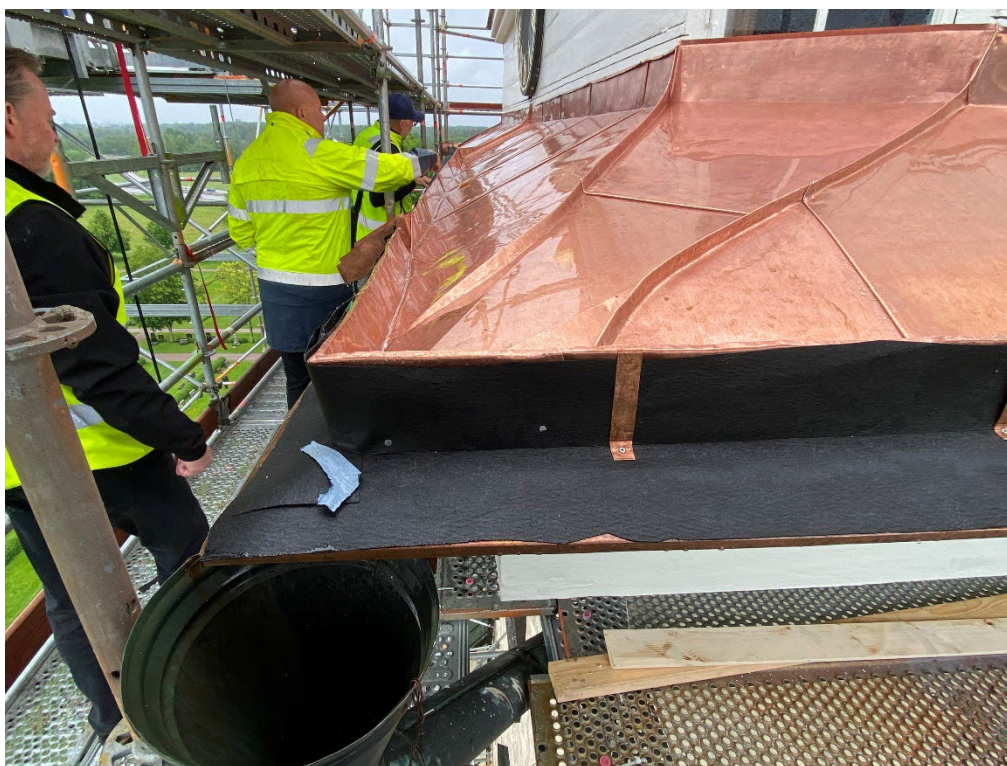
Denna åtgärd låg inte med i handlingarna men då ställningen var rest och vissa andra arbeten i projektet skulle utföras av en målare, fattades beslut om att åtgärda de målade trädelarna i planet för urtavlor. Mindre trälagningar har utförts i ytor där virket var murket, isärsprucket eller bortfallet. Lagningarna är utförda med tätvuxen fura. Nya delar har limmats på plats med hjälp av trälim för utomhusbruk. Större lagningar har även skruvats fast med infällda skruvar som täckts med träplugg. Lösa färgskikt har skrapats rena, ytorna har tvättats. Lagade ytor och renskrapade ytor har grundats med spädd linoljefärg, därefter har samtliga ytor målats med två lager linoljefärg från Engwall o Claesson i kulör NCS: S0700, bruten vit.

Renovering av fyra små fönsterbågar

Denna åtgärd låg inte med i handlingarna men då ställningen var rest och vissa andra arbeten skulle utföras av en målare, fattades beslut om att renovera de fyra små fönsterbågarna i hörnen i planet för urtavlor. Bågarna demonterades och renoverades inne på verkstad. Två bottenstycken har bytts ut till nytt virke i tätvuxen fura. Bågarna har skrapats rena till fast underlag, det gamla kittet har tagits bort och bågarna har kittats om. Linoljekitt från Dana Lim har använts. Nytt virke och renskrapade ytor har grundats med spädd linoljefärg, därefter har samtliga ytor målats med två lager linoljefärg från Engwall o Claesson i kulör NCS: S0700, bruten vit.

Tornhuvens taklist med fotränna

Taklisten har klätts med ny koppartäckning. Täckningen är utförd i likhet med tidigare utformning och mot den ovanliggande träpanelen har plåten dragits upp som en ståndskena i höjd med nedersta skarven i träpanelen.

Figur 29. Under pågående arbeten med plättäckning av tornhuvens taklist. Foto: Ulrika Olsson, 2025-06-11.

Figur 30. Nyrenoverad fönsterbåge samt ny plättäckning på tornhuvens taklist. Foto: Ulrika Olsson, 2025-06-11.

Lagningar och målning av tornets profilerade trälist

Denna åtgärd låg inte med i handlingarna men då ställningen var rest och vissa andra arbeten i projektet skulle utföras av målare, fattades beslut om att åtgärda den profilerade trälisten som avslutar tornets murade del mot tornhuvud. Mindre trälagningar har utförts i ytor där virket var murket, isärsprucket eller bortfallet. Lagningarna är utförda med tätvuxen furu. Nya delar har limmats på plats med hjälp av trälim för utomhusbruk. Större lagningar har även skruvats fast med infällda skruvar som täckts med träplugg. Lösa färgskikt har skrapats rena, ytorna har tvättats. Lagade ytor och renskrapade ytor är grundade med spädd linoljefärg, därefter har samtliga ytor målats med två lager linoljefärg från Engwall o Claesson i kulör NCS: S0700, bruten vit.

Figur 31. Den profilerade listen mellan tornets mur och tornbuven har renoverats. Foto: Ulrika Olsson, 2025-06-11.

Placering av befintliga vattkupor

Utkastare och vattkupor har placerats ett stycke in på fasadsidorna. Tidigare var placeringen varierad på dessa delar, allt från en bra bit in på fasadsidorna till en placering näst intill ytterst i hörnen. Placeringen stämdes av med plåtkonsult Hans-Erik Olsson. Hängrännorna är kvar i befintliga lägen.

Figur 32. Innan påbörjade arbeten hade stuprörens övre delar olika anslutningar till utkastarna. Foto: Hans-Erik Olsson 2022.

Figur 33. Tornet efter avslutade arbeten. Notera den på fasaden något indragna placeringen av utkastare och vattkypor. Foto: Ulrika Olsson, 2025-07-03.

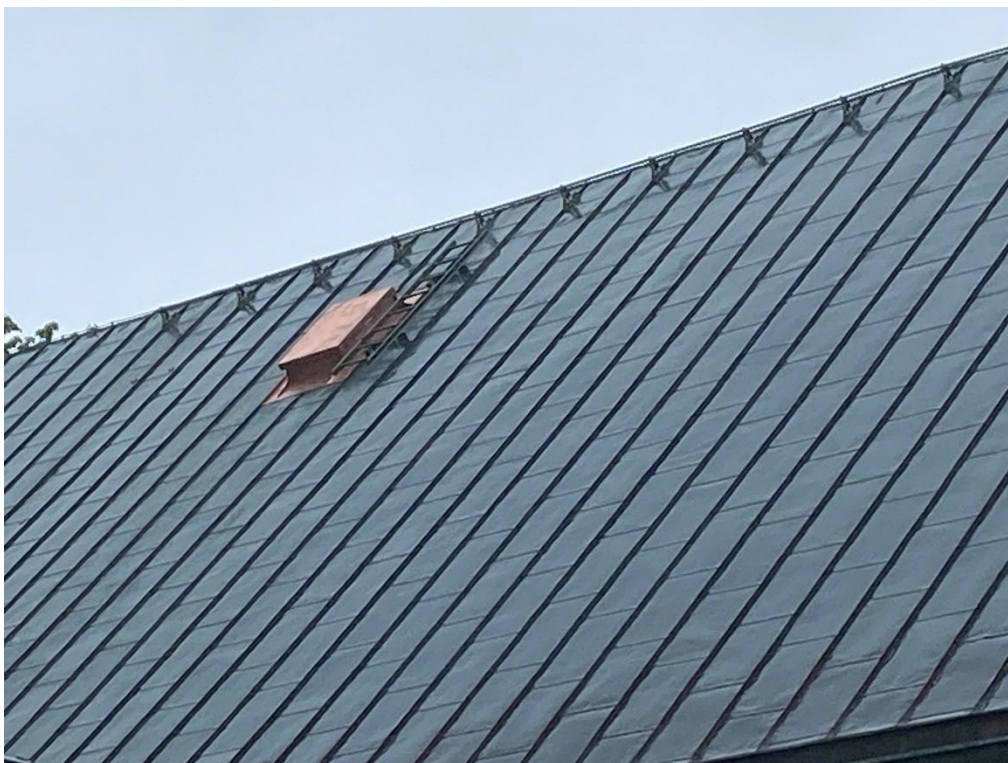
Åskledare

Befintliga takledare demonterades inför plåtarbetena på tornet och har återmonterats efter avslutade arbeten. På korset har linan ersatts av en massiv kopparstång som sträcker sig ner till takytan och övergången till kopparlinan. Nya falsfästen har tillkommit på sträckan från tornspiran, längs lanterninen samt på tornhuven ner till dess taksprång.

Utförda arbeten på långhusets tak

Nockräcke på långhusets norra takfall

Ett nytt nockräcke är monterat längs det norra takfallet på långhuset. Nockräcket är fäst i falser, inga genombrytningar i befintlig plåt har utförts. Nockräcket är placerat så att det inte syns från den södra sidan. Nockräcket och dess infästningar är i kulör Mossgrön, RAL 6003, NCS S7010-G50Y. Referensen i kulör hämtades från kulören på snörasskydden på Heliga Trefaldighetskyrkan i Gävle.

Figur 34. Vid slutbesiktningen av långhusets tak, 2025-07-03 var största delen av nockrället monterat på det norra takfallet. Ännu återstod en sträcka längst ut mot öster. Notera även den nytillkomna takluckan och pinnstegen mellan luckan och nockrället. Foto: Ulrika Olsson, 2025-07-03.

Figur 35. Nockrället är fäst i falserna. Foto: Ulrika Olsson, 2025-07-03.

Taklucka på långhusets norra takfall

En ny taklucka, med placering ungefär i mitten av långhusets norra takfall, har tillkommit i detta projekt. Takluckan är av typ Mästarluckan, fabrikat Knut Olsson Plåt AB. Takluckan som är i format 600 x 900 mm är klädd med kopparplåt.

Pinnstege mellan takluckan ochnockracket

En kort pinnstege har monterats mellan den nya takluckan och det nya nockracket. Stegen är fäst i falser, inga genombrytningar i befintlig plåt har utförts. Stegen är inmålad likt nockracket, det vill säga i kulör Mossgrön, RAL 6003, NCS S7010-G50Y.

Lagningar av mindre håligheter på långhusets norra takfall

I samband med arbetena på långhusets norra takfall upptäcktes några mindre håligheter i kopparplåten. Hålen har tätats med hjälp av plattjärn, ca 6 mm tjocka, av koppar som är fastskruvade med rostfria farmarskruvar med gummitätning. Mellan plattjärnen och befintlig kopparplåt ligger en gummitätning.

Figur 36. Mindre hål har lagats på långhusets tak med hjälp av plattjärn av koppar.

Foto: Franzéns Plåt, sommaren 2025.

Äldre takstege på det norra takfallet

Takstegen som sedan tidigare var monterad på det norra takfallet har tagits bort eftersom den inte längre har någon funktion. Hålen efter tidigare infästning har tätats med hjälp av plattjärn, cirka 6 mm tjocka, av koppar som är fastskruvade med rostfria farmarskruvar med gummitätning. Mellan plattjärnen och befintlig kopparplåt ligger en gummitätning.

Invändig stege till takluckan

Från långhusets vind har en fast stege i aluminium tillkommit.

Figur 37. En nytillkommen stege i aluminium leder upp till den nya takluckan. Foto: Ulrika Olsson, 2025-07-03.

Avvikelser från beslut

Under rubriken *Utförda arbeten* sammanfattas samtliga utförda åtgärder, även de som inte ligger med i arbetshandlingen. De åtgärder som har tillkommit har kommunicerats mellan beställare, antikvarisk medverkande, i vissa fall även med plåtkonsult Hans-Erik Hansson samt med Länsstyrelsen Gävleborg. Här följer en lista på dessa åtgärder. För närmare beskrivning hänvisas till ovanliggande stycken.

- Trälagningar och målning av tornets profilerade list
- Lagning och målning av träpanel i anslutning till urtavlor
- Renovering av fyra små fönsterbågar
- Två nya trästommar till ornamenten på klockkuporna
- Målning av svarta plåtluckor i lanterninen
- Timmerarbeten i lanterninen
- Lagningar av mindre håligheter på långhusets norra takfall

Antikvariska iakttagelser

Timmerlagningar i lanterninen

Då rötskadorna i timmerstommen under lanterninhuvu uppdagades anlätades timmerman Daniel Åkerman för besiktning av skadorna och framtagande av åtgärdsbeskrivning. Detta var precis i anslutning till semestern sommaren 2024. När antikvarisk medverkande besökte byggplatsen igen efter semestern så var timmerlagningarna utförda. Någon åtgärdsbeskrivning togs aldrig fram.

Två takluckor på det södra takfallet

Under projektiden efterfrågade beställaren råd kring möjliga åtgärder för att få ren plåten under takluckorna. Ytorna är där kraftigt missfärgade på grund av rostrinningar. Besiktningsman Mats Jonaeson avråder från rengöring då en sådan inte kommer att bli lyckad. Vid slutbesiktningen kontrollerades de två takluckorna av Jonaeson som kunde konstatera att anledningen till missfärgningarna på den underliggande plåten beror på att takluckornas gångjärn och bygeln över glaset består av galvat material. Dessa delar bör bytas ut till nya detaljer i koppar eller rostfritt material. Med tiden kommer missfärgningarna att blekna. Befintliga gångjärn var dessutom bristfälliga, varför delarna skyndsamt bör bytas ut.

Figur 38. Gångjärn och bygel på de två takluckorna på södra takfallet består av galvat material. Detta orsakar rostrinningar på underliggande plåttäckning. Foto: Ulrika Olsson, 2024-08-21.

Källor

Hans-Erik Olsson *Valbo kyrka Valbo-Hedesunda Pastorat Gävleborgs län - Arbetsbeskrivning, restaurering av lanternin, tornhuv och långhus, plåtarbeten mm.* 2022-11-22.

Vård och underhållsplan Valbo kyrka, Gävleborgs län. 2008. (Länsmuseet Gävleborg tog fram kapitel 2 och 3)

Ärendearkivet, Länsmuseet Gävleborg.

www.digitalmuseum.se

Länsmuseet Gävleborg, Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle. lansmuseetgavleborg.se

